

ПРИРОДНИЧІ ДОСЛІДЖЕННЯ

УДК 911.3

Денисик Г.І.

Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського

Географія повсякдення

Розглянуто і частково обґрунтовано один із можливих нових напрямів розвитку географічних досліджень в Україні. Становлення України як самостійної держави часто вимагає вирішення не лише глобальних або регіональних, зокрема географічних, геополітичних, екологічних, але й місцевих проблем, що виникають упродовж повсякденної діяльності людей. У багатьох випадках вони не лише впливають на умови життя людей, але їх характер, поведінку, звичаї тощо. У повсякденні відбувається просторово -часова адаптація людини до навколишнього світу. Представники гуманітарних наук розпочали активно досліджувати повсякденне життя людей, географи цю проблему поки що не задіають. Попередні дослідження показують, що пізнання географічних особливостей повсякденної життєдіяльності людей є актуальним і призведе до виокремлення нового оригінального напрямку досліджень - географії повсякдення. Проаналізовано окремі поняття і терміни цього напрямку, зокрема "повсякдення", "анімаційна географія", "критична буденна географія" та інші; зазначено, що "Географія повсякдення" та "Буденна географія" мають цікаві перспективи розвитку у майбутньому.

Ключові слова: географія, анімаційна географія, географія повсякдення, буденна географія, історія, напрями, розвиток, сумісні дослідження, перспективи.

Denysyk G.I. Everyday's geography. One of the possible new directions for the development of geographic research in Ukraine is considered and partly grounded. The emergence of Ukraine as an independent state often requires addressing not only global or regional, in particular geographic, geopolitical, environmental but also local problems that arise during the daily activities of people. In many cases, they not only affect the living conditions of people, but their nature, behavior, customs, and others like that. Spatio-temporal adaptation of man to the surrounding world takes place every day. Representatives of the humanities began to actively investigate the daily lives of people, geographers have not yet solved this problem. Previous studies show that the knowledge of the geographical features of everyday life of people is relevant and will lead to the isolation of the new original direction of research – the everyday's geography. Some concepts and terms of this direction are analyzed, in particular «everyday life», «animated geography», «critical everyday geography» and others. Possible directions of development of the everyday's geography are substantiated, including: spatial-temporal, artistic-geographical, tourist-ethnographic, everyday. It is noted that in further studies of everyday life geographers need to closely interact with representatives of the humanities, especially historians.

Key words: geography, animated geography, everyday's geography, history, trends, development, collaborative research, prospects.

Наявність проблеми. Розвиток будь-якої науки, зокрема й географії, призводить до виокремлення нових напрямів досліджень, які чітко відображають сучасні потреби практики. У першому десятиріччі ХХІ ст. такими були екологічні проблеми (географія завжди приймала активну участь у їх вирішенні); у другому десятиріччі – рекреація і туризм переважають у сучасних географічних і ландшафтознавчих дослідженнях. Є й інші цікаві, однак на перший погляд не всім зрозумілі, особливо в аспекті практичної значимості, напрями географічних досліджень, що потребують не менше уваги з боку науковців-географів. До таких відношу своєрідний напрям географічних досліджень, який лише зароджується і поки що ледь-ледь жевріє, однак безперечно має гарні перспективи, напрям – основою якого є пізнання географічних особливостей повсякденного життя

людей. Ніхто не заперечує, що кожна людину формують конкретні умови життєдіяльності, однак не зазначається, що ці умови переважно формують повсякденне життя. Повсякденність належить до сфер, які дозволяють отримати цілісну картину реалій якогось досліджуваного проміжку часу дня, тижня, місяця, року, періоду життя людини, або групи людей, суспільства у межах визначеної території. У ній відбувається індивідуальна просторово-часова адаптація людини до матеріального і духовного світу, результати якої, в свою чергу, залежать від природного середовища, тобто основного об'єкту дослідження географів.

Аналіз попередніх досліджень. Упродовж минулих двох-трьох десятиріч повсякденність зацікавила фахівців різних наук, особливо істориків, філософів, етнологів, культурологів, соціологів, політологів та, частково, географів-суспільників. Серед суспільних географів України заслуговують на увагу праці О.І. Шаблія, О.Г. Топчієва, Я.Б. Олійника, П.О. Масляка, К.В. Мезенцева. Основним результатом їх вишукувань є твердження, що чим більша кількість знань з будь-якої науки, зокрема й соціальної географії або регіональної соціальної географії, стає "оповсякденною", тим більшу роль ця галузь знань виконує у практиці життєдіяльності населення. Безперечно, що до суспільних географів приєднуються і географи-природники, однак досліджень стосовно пізнання географічних особливостей повсякденності у природничій географії поки що мало.

Мета – розглянути можливі шляхи становлення й розвитку географічних досліджень повсякденного життя людей упродовж визначеного проміжку часу.

Результати дослідження. Під повсякденним життям розуміють звичайні, буденні дії, переживання, взаємодії людини, У науковій літературі повсякденність практикується (з посиланням на А. Шюца) як увесь соціокультурний світ, де людина існує так само, як й інші люди, взаємодіючи з ними й об'єктами навколишнього світу, впливаючи на них, змінюючи їх, зазначаючи у свою чергу їхніх впливів і змін [8]. Зокрема показано, що *повсякденність – це часовий (добовий, місячний, річний) зріз життєвого (людини, громади, суспільства) середовища у межах конкретної території*. Повсякденність формують буденне життя – постійні процеси "оповсякденювання" діяльності людей у вигляді спілкування з довкіллям, навчання, засвоєння традицій і закріплення норм і правил поведінки, опанування того чи іншого способу життя, засобів досягнення цілей тощо. Однак повсякденність постійно порушується інноваціями, появою незвичного, відхиленням від стереотипів, традицій і формуванням нових правил. Незвичне впродовж певного проміжку часу долучається до процесу оповсякденювання і, перетворюючись на повсякденне, розширює сферу буденного [8]. Яскравий приклад прояву цього процесу, сприйняття нашими предками екстремальних явищ природи – сонячного затемнення, буревіїв, злив, паводків, зфіксованих у літописах, що здебільшого відображають повсякдення життя відповідного періоду у межах конкретної території. Ці нові природничі знання виступають як елемент "подолання повсякденності", як щось нове і небуденне. Однак згодом, вони перетворюються на повсякденне, розвиваючи при цьому не лише світогляд людини, а й виступають стимулюючим чинником творення нової дійсності.

Безперечно, що для розвитку природничої географії, зокрема й України, суттєве значення має природничий аналіз повсякденного життя і, в першу чергу, термінологічного апарату, що формується у процесі подібних досліджень. Останнє зумовлено тим, що географи поки що не сформулювали назву напряму досліджень, що вивчає повсякденність. Зокрема географи-суспільники розгляда-

ють подібні дослідження як можливість застосування теоретичних знань соціальної географії у практиці життєдіяльності населення. При цьому "неоцінене значення має соціологічний аналіз повсякденного життя", який має бути зосереджений насамперед на соціальних значеннях, які конструюють і якими обмінюються члени суспільства у процесі їхніх буденних взаємодій, і на соціальних діях -об'єктивізації цих суб'єктивних значень" [9, 11]. Впровадження таких знань і досвіду у практику життєдіяльності кожної людини дасть змогу конкретній особі приймати усвідомлені рішення, що стосуються приватної життєдіяльності, полегшити просування на шляху кар'єри, усвідомити свою місію на Землі.

Активний розвиток на початку ХХІ ст. туристичної сфери і відповідних досліджень призвели до виокремлення так званої "анімативної географії" [3, 4]. Поняття "анімація" латинського походження (anīma – вітер, повітря, душа; animatus – одухотворення) і означає натхнення, стимулювання життєвих сил, заохочення до активних дій [3,8]. Вперше термін "анімація" використали у Франції на початку ХХ ст. Анімація в туризмі являє собою цілісний процес взаємодії аніматорів з туристами у сфері дозвілля. По суті -це різновид туристичної діяльності у межах окремої туристичної установи (туркомплекс, поїзд, круїзний теплохід та ін.), що дозволяє задовільнити різноманітні потреби та інтереси туристів та створює умови для формування соціально активної особистості, здатної до перебудови навколишнього середовища і себе у ньому. Обмеженість "анімативної географії" очевидна; вона сприяє пізнанню повсякденності лише у процесі туристичної діяльності [2].

Близька до "анімативної географії" так звана "критична буденна географія", в основі якої пошуки цікавих явищ, що видно "неозброєним оком" [3]. У зв'язку з тим, що у критичній буденній географії увага зосереджується переважно на оптичних і акустичних сприйняттях повсякденності, об'єкти людської діяльності стимулюють "дослідження" які не обов'язково можна називати "географічними". Головне щоб у них були зацікавлені туристи.

Щодо суміжних з географією, особливо суспільною, наук, як уже зазначалось, суттєвих успіхів в просторово-часовому пізнанні повсякденності досягли історики, філософи й соціологи. Зокрема історики тривалий час розглядають *історію повсякденності* як об'єкт історичного дослідження, чітко визначились із поняттям "повсякденність" та обґрунтували межі "історії повсякденності" [5, с. 65]. Поступово цей напрям історичних досліджень переростає в оригінальну науку. Паралельно до історії повсякденності почала розвиватися так звана "усна історія", практику записів основних подій якої започаткували краєзнавці. Загалом, краєзнавцями ще не віддано належне за ту роль, яку вони зіграли не лише у просторово-часовому пізнанні повсякденності, але й в об'єднанні зусиль географів та істориків у цьому процесі. Особливо це стосується становлення й легітимізації як історії, так і географії повсякденності [1, 12]. Спочатку краєзнавці на здобутках пробних студій місцевого та регіонального історико-краєзнавчого рівнів писали про реальний стан, зокрема, природи наявної у минулі часи, про відношення людей до неї, їх настрої, сподівання і наміри. Поруч з використанням архівних відомостей, краєзнавці почали звертатись до неофіційних документів приватного походження - листів, щоденників, записок, нотатків. Крім цінної історії краєзнавці започаткували практику записів "усної географії". З їх аматорських студій по-новому взнали минуле місцевої природи. Краєзнавці не лише "населили" історію конкретними людьми, але й конкретними природними явищами й

процесами. Це був як зазначив С.М. Куделко, свого роду виклик любителів непрофесіоналів професійним дослідникам, дорікаючи останнім у певному консерватизмі [6, с. 144].

Дослідження істориків, філософів та інших представників гуманітарних наук стосовно пізнання повсякденності у процесі життєдіяльності людей, безперечно заслуговують на увагу і є своєрідним маркером для науковців-природничників. Зауважимо лише, що зокрема в істориків не зовсім вдалим є переклад (калька) з російського терміну "повседневность" на "*повсякденність*" "краще" *повсякдення*".

Попередні дослідження життєдіяльного повсякдення показують, що географи, як суспільники, так і природничники, успішно можуть пізнавати повсякдення у кількох напрямках:

– *просторово-часовому*. Загальний фон і ознаки повсякдення формували щоденний лад життя людей, усталений ритм і закономірність його звичних процесів. Їх географічне пізнання неможливе без сумісних досліджень з науковцями гуманітарних наук, особливо істориками. Однак, усталений ритм повсякдення, як ніщо інше, забезпечував загострення уваги людей, особливо мандрівників, хроністів, літописців, а у подальшому й науковців, до виключного, екстраординарного, унікального. Це були не лише екстремальні явища природи, але і якісь господарські дії або традиції. Вони прекрасно зхарактеризовані у численних працях, зокрема, літописах. Як приклад " Слово о полку Ігоревім " (XII ст.). Згадані в ньому упродовж *одного полювання* численні річки, звірі і птахи дають можливість географам чітко зхарактеризувати багату лісами, різнотравними степами й тваринним світом *лісостепову* природу тодішньої Правобережної України [1, 2];

– *художньо-географічному*. Без повсякденного тла, зокрема й описів природи та визваних нею переживань, художні твори не є завершеними. Письменників і географів поєднує краса й оригінальність природи. Відображаючи дійсність різними видами людської творчості, вони врешті-решт, разом створюють географічні образи. Антропогенний ландшафт літнього повсякдення Середнього Придніпров'я, так зображено у прекрасному романі М.Стельмаха "Чотири броди": "І знову пшениці та жита, білопінні гречки та губаті соняшники, і погойдування місячних неводів, і загадковість долини. А ось і дрімливі верби позначають шлях дрімотної річечки, і кладка, що попискує, як в'юн і дикі півники, які так гарно підвели жовті свічада цвіту, і ошатні в напатланих спідничках копиці, і прив'ялений смуток татарського зілля". Поєднання досліджень з географії повсякдення з їх описами методами художньої географії, дасть можливість не лише зхарактеризувати його специфічні ознаки, але й покаже своєрідну красу;

– *туристично-краєзнавчому*. За минулі три десятиріччя суттєво активізувались непрофесійні дослідження місцевим населенням своїх сіл, містечок і міст та їх найближчих околиць. Це не регіональні, а місцеві любительські дослідження, які поступово формують так звану "*буденну географію*". Більше, того, спектр таких досліджень, розвертається за межами офіційної науки. Сукупність умов життя у місті або сільській місцевості – вихідний постулат такої "досліджуваної діяльності" (без спроб пояснення комплексності такої сукупності). Туристи і гості, що відвідують Вінницю, про те, що це найкраще для життєдіяльності місто в Україні, визнають не лише з туристичних довідників та ЗМІ (вони їм не завжди довіряють), а із захоплюючих розповідей "всезнаючих" вінничан, які можуть викласти географічні "дрібниці", не завжди відомі й науковцям.

Поєднання просторово-часових і туристично-краєзнавчих досліджень повсякденного життя людей окремих сіл, містечок та регіонів з відповідними характеристиками місцевих природних умов і ресурсів уже відображені в оригінальних виданнях львівських (О.І. Шаблій "Золоте Поділля", 2010 р.; колективна монографія "Новомалин у просторі і часі" 2013 р), вінницьких (серія краєзнавчих нарисів під загальною назвою " Земля Подільська" (1998-2020) та інших географів і краєзнавців.

Практична значимість виокремлених напрямів пізнання географії повсякдення не викликає сумнівів. Це стосується не лише минулого (такі дослідження переважають в істориків), але й сьогодення не менш наповненого географічними несподіванками. Численні пасажирів і туристи тривалий час вважали, що Південний залізничний вокзал Києва будується десь на південній околиці міста; насправді – це південний бік Центрального залізничного вокзалу. Мабуть немає зараз людини яка б не знала, що таке північ, південь, схід і захід. Трохи важче визначити ці сторони горизонту. Тому цікаво спостерігати за поведінкою пасажирів на Центральному і Південному залізничних вокзалах м. Києва, коли їм необхідно перейти з одного потягу в інший через другий поверх вокзалу за якихось 10 - 20 хв. з відповідним багажем. При цьому об'являють, що потрапити на необхідний їм потяг можна через *західний перехід*, а числа вагонів починаються із *східного боку вокзалу*. Не менш цікаві географічні відомості сучасного повсякдення, можна почерпнути з бігбордів, особливо придорожніх, різноманітних реклам, стендів і, навіть, огорож. Їх легше і скоріше запам'ятовують. Ці відомості формують буденні географічні знання значної частинки населення. Їх необхідно аналізувати, корегувати й суттєво поліпшувати. Це теж один із напрямів розвитку географії повсякдення у майбутньому.

Висновки. Активне пізнання повсякдення представниками гуманітарних наук та явна практична значимість результатів цих досліджень, дають можливість зробити висновок, що й в інших науках, особливо дотичних до гуманітарних наук, вишукування у напрямі пізнання повсякдення є і будуть актуальними. Серед таких наук і географія. Більше того, географію повсякдення необхідно розвивати на рівні історії повсякдення, а в окремих випадках і випереджати процес пізнання повсякдення представниками гуманітарних наук. Це не самоціль географії повсякдення, а чітке розуміння того, що природа будь-якого регіону, при будь-якому суспільному устрою була, є і буде основою розвитку господарства, умов життя людей, вона часто формує їх настрої, звичаї, відношення один до одного та багато іншого. Розвиток досліджень у процесі географічного пізнання повсякдення призведе у майбутньому до сумісних досліджень повсякдення географами та істориками. Якщо такі дослідження проводити окремо, вони будуть незавершеними. Просторово-часовий аналіз повсякдення основа його реального пізнання. У цьому контексті історикам для початку варто згадати вислів Л. Февра: "Історики, будьте й географами" [10], а географам навпаки.

1. Денисик Г.І. Лісополе України / Г.І. Денисик. – Вінниця: ПП Вид-во Тезис, 2001. – 284 с.
2. Денисик Г.І. Антропогенне ландшафтознавство Частина І. Глобальне антропогенне ландшафтознавство / Г.І. Денисик. – Вінниця: Вінницька обласна друкарня, 2014. – 334 с.
3. Ysenberg Wolfganq. Animative Geograpfie. Ipontane Erforschunq lokaler und regionaler Alltagswelten / W. Ysenberg // Geogr. heute, 1989. – 10, №67. – С. 47-48.
4. Кнабе Г.С. Диалектика повседневности / Г.С. Кнабе // Вопросы философии, 1989. – №5. – с. 27.

5. Коляструк О. Історія повсякденності як об'єкт історичного дослідження: історіографічний і методологічний аспекти / О.А. Коляструк -Харків: Раритети України, 2016. – 164 с.
 6. Куделко С.М. История повседневности в контексте исторического краеведения / С.М. Куделко // Эпоха. Культура. Люди. – Харьков: Восточно-региональный центр гуманитарно-образовательных инициатив, 2004. – С. 144.
 7. Лелеко В.Д. Пространство повседневности в европейской культуре / В.Д. Лелеко. – СПб, 2002. – 168 с.
 8. Соціологія: Короткий енциклопедичний словник / Заг. ред. В.І. Волович. – К.: Український Центр духовної культури, 1998. – 327 с.
 9. Тютюнник Ю.Г. Онаслеживание ландшафта / Ю.Г. Тютюнник. – К.: ИПК ун-та "Украина", 2010. – 212 с.
 10. Февр Л. Бои за историю / Л. Февр. – Москва: Наука, 1991. – 37 с.
 11. Шаблій О.І. Суспільна географія: теорія, історія, українознавчі студії. – Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2001. – с. 37-42.
 12. Щеглова Т.К. Устная история и краеведческая работа / Т.К. Щеглова // Преподавание истории в школе. – 1998. – № 5. – с. 60-63.
-
1. Denysyk H.I. Lisopole Ukrayiny / H.I. Denysyk. – Vinnytsya: PP Vyd-vo Tezys, 2001. – 284 s.
 2. Denysyk H.I. Antropohenne landshaftoznavstvo Chastyna I. Hlobal'ne antropohenne landshaftoznavstvo / H.I. Denysyk. – Vinnytsya: Vinnyts'ka oblasna drukarnya, 2014. – 334 s.
 3. Ysenberg W. Animative Geoqrapfie. Ipontane Erforschunq lokaler und regionaler Alltaqswelten / W. Ysenberg // Geoqr. heute, 1989. – 10, №67. – S. 47-48.
 4. Knabe H.S. Dyalektyka povsednevnosty / H.S. Knabe // Voprosy fylosofyy, 1989. – №5. – s. 27.
 5. Kolyastruk O. Istoriya povsyakdennosti yak ob"yekt istorychnoho doslidzhennya: istoriohrafichnyy i metodolohichnyy aspekty / O.A. Kolyastruk -Kharkiv: Rarytety Ukrayiny, 2016. – 164 s.
 6. Kudelko S.M. Ystoryya povsednevnosty v kontekste ystorychesk-ho kraevedenyya / S.M. Kudelko // Épokha. Kul'tura. Lyudy. – Khar'kov: Vostochno-rehyonal'nyy tsentr humanytarno-obrazova- tel'nykh ynytsyatyv, 2004. – S. 144.
 7. Leleko V.D. Prostranstvo povsednevnosty v evropeyskoy kul'ture / V.D. Leleko. – SPb, 2002. – 168 s.
 8. Sotsiolohiya: Korotkyy entsyklopedychnyy slovnyk / Zah. red. V.I. Volovych. – K.: Ukrayins'kyu Tsentr dukhovnoyi kul'tury, 1998. – 327 s.
 9. Tyutyunnyk YU.H. Onaslezhyvanye landshafta / YU.H. Tyutyunnyk. – K.: YPK un-ta "Ukrayna", 2010. – 212 s.
 10. Fevr L. Boy za ystoryyu / L. Fevr. – Moskva: Nauka, 1991. – 37 s.
 11. Shabliy O.I. Suspil'na heohrafiya: teoriya, istoriya, ukrayinoznachchi studiyi. – L'viv: LNU im. I. Franka, 2001. – s. 37-42.
 12. Shcheglova T.K. Ustnaya ystoryya y kraevedcheskaya rabota / T.K. Shcheglova // Prepodavanye ystoryy v shkole. – 1998. – № 5. – s. 60-63.

Подано до редакції 24.01.2019

Рецензент – доктор географічних наук А.В. Гудзевич